

10. Философский Словарь [Электронный ресурс]: http://mirslivarej.com/content_fil/LOKALNOST-5442.html

11. Lyotard J.-F. Postmodern Condition: A Report of Knowledge. – Minneapolis, 1984; Readings B. Introducing Lyotard: Art and Politics. – London, 1991.

12. Robertson R. Globalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity // Global Modernities /Ed. By C.M. Fetherstone, S. Lash, R. Robertson.– Langman, 1995. – P.25–44.

13. Rosenau J. Distant Proximities: Dynamics beyond Globalization. Princeton; New York, 2003.

Рубський Вячеслав Миколайович – кандидат богословських наук, старший викладач кафедри практичної психології Одеського національного морського університету

УДК 141.13

СЕНС ЖИТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ

У статті проведений всебічний аналіз становища уявлення про сенс життя індивіда в структурі світогляду. Просліджено локус метафізики в типових картинах світу. Питання про сенс представлений як інструмент дослідження світогляду. Запропоновано розділити питання про сенс життя на два різних аспекти: 1) дослідження простору можливості питання про сенс; 2) питання про сам сенс, якщо в арсеналі філософа є базис для його конструктивного вирішення. Обґрунтовано, що запитування про сенс життя має власну цінність, різну для суб'єкта запитування і дослідника.

Ключові слова: світогляд, сенс життя, метафізика, запитування, психологія, онтологія, суб'єктивізм.

СМЫСЛ ЖИЗНИ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ

В статье проведён всесторонний анализ положения представления о смысле жизни индивида в структуре мировоззрения. Прослежен локус метафизики в типовых картинах мира. Вопрос о смысле представлен как инструмент исследования мировоззрения. Предложено разделить вопрос о смысле жизни на два разных аспекта: 1) исследование пространства возможности вопроса о смысле; 2) вопрос о самом смысле, если в арсенале философа имеется базис для его конструктивного разрешения. Обосновано, что вопрошание о смысле жизни имеет собственную ценность, различную для субъекта вопрошания и исследователя.

Ключевые слова: мировоззрение, смысл жизни, метафизика, вопрошание, психология, онтология, субъективизм.

THE MEANING OF LIFE AS A FUNDAMENTAL SITUATION OF THE WORLD VIEW

The article contains a comprehensive analysis of the position of ideas about the meaning of life of an individual in the structure of the worldview. The locus of metaphysics is traced in typical pictures of the world. The question of meaning is presented as a tool for the study of worldview. It was proposed to divide the question of the meaning of life into two different aspects: 1) the study of the space of the possibility of the question of meaning; 2) the question of the very meaning, if the philosopher's arsenal has a basis for its constructive resolution. It is grounded that asking about the meaning of life has its own value, which is different for the subject of inquiry and the researcher.

Key words: *worldview, meaning of life, metaphysics, questioning, psychology, ontology, subjectivism.*

Актуальність відповіді на питання про сенс життя зі світоглядних позицій спорадично виникає із століття в століття. У ХІХ ст. це питання безпосередньо розглядалося в працях Є.М.Трубецького, Ф.М.Достоевського, та ін. Л.М.Толстой у «Сповіді» писав так: «Питання моє те, яке в 50 років привело мене до самогубства, було простим ... Питання полягає в тому: чи є в моєму житті такий смисл, який не знищився б неминучою, грядущою мені смертю?» [8, с. 97]. У ХХ ст. дослідження продовжили З.Фрейд, К.Г.Юнг, С.Л.Франк, Е.Фромм, Д.О.Леонтьєв, М.Рубінштейн, Ю.Ш.Стрілець, І.Ялом та ін.

А.Камю в есе «Міф про Сізіфа» з новою силою поставив це питання на тлі загальної абсурдності буття. Філософія спіткнулася об це питання, як вважав А.Камю, так що залишилося тільки воно: чи варте життя того, щоб його прожити? Все інше – другорядне. «Питання про сенс життя я вважаю найбільш невідкладним з усіх питань», – писав філософ [3, с. 25-24]. Це повернуло темі архаїчну глибину й ексклюзивність. З давніх-давен у душі давньоєгипетської «Бесіди розчарованого зі своїм Ба (духом)», «Пісні арфіста» або біблійного «Еклезіаста» робочим фоном розгляду цього світоглядного питання є смерть людини, яка позбавляє усе сенсу, адже «один кінець очікує всіх» так, що наповнення життя виявляється «гонитвою за вітром» (Екл. 1,14). Для нас же це питання важливе як метод вимірювання глибини та структури світогляду.

Тема сенсу життя завжди була класичним філософським питанням, але в ХХ ст. його з не меншою інтенсивністю розробляли провідні психологи. Наприклад, К.Г.Юнг стверджував, що творче значення має сам пошук сенсу життя. Він настільки ж природний, як й інші психофізичні потреби людини. Внутрішня розробка цього питання є необхідною умовою душевного здоров'я. «Почуття сенсу існування, що розширюється, виводить людину поза межі буденного набуття і споживання. Якщо вона втрачає цей сенс, то негайно ж стає жалюгідною і втраченою», – писав великий психолог [11, с. 259]. Аналогічну позицію знаходимо і у його сучасника К.Ясперса, який аналізував її в контексті екзистенціального підходу. Пошук сенсу життя, згідно К.Ясперса, є актуальним переживанням, котре властивим тільки людині і навіть творить її. Беручи до уваги обмеженість часу і можливостей самопізнання, в модусі пошуку сенсу життя К.Ясперс бачив необхідний процес усвідомлення індивідом свого місця в світі.

У сучасній психології все більшої популярності набуває процесуально-динамічний підхід дослідження особистості, в межах якого особистість є творінням психічного життя, яке, в свою чергу, розглядається як безперервний і мінливий процес контакту з навколишньою дійсністю. У цьому контексті аналіз сенсу життя зупиняється на психологічних переживаннях цінностей і задоволень.

По суті, зведення сенсу життя людини до набору переживань, це – форма його заперечення. Але на наступний за запереченням сенсу життя логічний крок – знецінення всіх цінностей – наважуються лише окремі філософи і психологи. І навіть ті, хто декларують це заперечення, через кілька сторінок своїх трактатів завжди повертаються до побудови смислів. Так, наприклад, Ю.Г.Кудрявцев, заперечуючи метафізичний дискурс вирішення цього питання, висловлює бажання, щоб сенс створював кожен собі сам, але щоб «цей сенс кожен бачив у високому, а не в низькому» [4, с. 223]. Метафізичне розрізнення «високого» і «низького» імпліцитно присутнє у всіх міркуваннях про сенс. Для нас це важливо, тому що тут можна фіксувати інваріантність положень світогляду про Бога, Сенс і Гідне Життя як однорідні постулати близьких за положенням у структурі світогляду.

Актуальність питання про сенс життя все така ж, як і в середині ХХ ст. Але до неї додалася ще більша невизначеність в онтології й антропології: «Сьогодні ми, по суті, маємо справу вже з фрустрацією не сексуальних потреб, як за часів Фрейда, а з фрустрацією потреб екзистенціальних. Сьогоднішня людина страждає від глибинного почуття втрати сенсу, що

пов'язано з відчуттям порожнечі, тому я і говорю про екзистенціальний вакуум» [10, с. 24].

Огляд наукових публікацій останніх років про сенс життя демонструє нам, можна сказати, певну розгубленість і, пов'язане з нею, змішання понять про простір постановки питання і саму проблему сенсу життя особистості. Скажімо, О.В.Масліхін у праці 2012 року «Сенс життя» знаходить сенс життя в шлюбі, любові, народженні дітей, успішній кар'єрі тощо: «Таким чином, ми віддаємо перевагу теоріям, які визнають сенс життя людини. Чи не визнавати сенсу життя – все одно, що недооцінювати людину і її життя» [5, с. 82]. Тут очевидно змішані поняття цілепокладання як інструменту соціалізації і сенсу життя індивідууму, поміщеного в коловорот безглузлого космосу.

Питання про сенс життя можна розділити на два різних аспекти: 1) дослідження простору питання про сенс, тобто кантівське «як можлива постановка такого питання?» і 2) питання про сам сенс, якщо в арсеналі філософа є базис для його конструктивного вирішення.

У загальному контексті цього дослідження питання про сенс життя, незалежно від змісту відповіді, є способом аналізу світоглядних основ. Відповідь про сенс життя багато в чому відображає глибинні контури світогляду: «Сенс життя можна розглядати як своєрідний пульсар, внутрішні взаємодії, які призводять до його стиснення і розширення, згасання і займання, збереження ядра і перебудову оболонок» [2, с. 10]. У більшості моделей буття, котрі сконструйовані й сприймаються як світогляд, постановка питання проводиться за релігійно-культурною інерцією, але відповіді представляються, як правило, непослідовними і непереконливими. Це відбувається з тієї причини, що класична його постановка і вирішення були народжені в монопарадигмальному вимірі світу. Сучасне становище мислителя таке, що народження питання допускається більшістю типів світоглядів, а надання задовільної відповіді ускладнене тим, що в класичній постановці питання імпліцитно міститься запит на універсальність відповіді. Ось чому постановка питання про сенс життя набагато популярніша, ніж відповіді на нього. З цієї ж причини ряд філософських напрямків критикують саму можливість питання про цільний сенс життя особистості.

В. Франкл, який може вважатися патріархом цього питання в ХХ ст., запропонував ряд гносеологічних і психологічних посилок для якісного розгляду цієї теми. Він звернув увагу на те, що сенс не можна подати слухачеві як цінну інформацію, його треба знайти, тобто його повинен виробити сам той, хто шукає. Як інформаційний блок він не тільки неможливий у передачі, але і не існує в словесному вираженні. У центрі уваги Франкла не предмет пошуку (сенс), а прагнення до реалізації людиною сенсу свого життя як певної природної заданості. Відмова від пошуку є відмовою від інстинктивної дії з усіма негативними наслідками. Це специфічний екзистенціальний вакуум, який В.Франкл назвав ноогенним неврозом. Таким чином, всі спроби скинути з себе тягар одного з «проклятих питань» загрожує болючою нескінченністю психологічних і філософських компенсацій, що ледь втамовують обійдену спрагу сенсу.

Параметри сенсу містять у собі не тільки кінцеву мету, а й конкретний зміст будь-якої життєвої ситуації: від фатальної до повсякденної. За В.Франклом, кожен момент вимагає сенсу не менше, ніж життя людини або людства в цілому. Це «вимога моменту» про сенс підміняється відповіддю про миттєві завдання життєвого етапу. Суб'єктивність і ситуаційність сенсу передбачає, що він повинен змінюватися разом із ситуацією та в однакових ситуаціях бути різним, у залежності від кожної конкретної людини. Як психотерапевт В.Франкл, а разом з ним й інші психологи, погоджується з віртуальністю категорії «сенс» і залишає питання про онтологію сенсу відкритим. Коли сенс стає інструментом лікування («логотерапія»), то головним виступає вже не сенс, а здоров'я клієнта. Від цього страждає зміст сенсу. Він приноситься в жертву ноогенного невротика, щоб через якийсь (власне кажучи, будь-який) сенс людина знайшла внутрішню мотивацію до повноцінного життя.

У компенсаторному механізмі терапевтичного змістоутворення, як і в поганій теології, сенс знаходиться всьому: і стражданням, і любові, і смерті. Кожному виписаний свій окремий

сенса життя, виходячи з якості запиту (вакууму).

Суб'єктивізм, в якій найчастіше впадає обговорення цього питання, не можна визнати ні його рішенням, ні тупиком. Звісно, якщо шукатимемо рішення цього питання в тій же сфері об'єктивності, в якій містяться матеріальні предмети, то всі суб'єктивні смисли можуть не без підстави бути названі ілюзорними. Але якщо взяти до уваги екзистенціальну посилку С.К'єркегора про суб'єктивність як єдину автентичність існування нашого «Я», то проблема сенсу в контексті суб'єктивності тільки знаходить новий арсенал шляхів вирішення.

Ми не маємо повного права критично ставити питання про сенс життя, вимагати від людини неодмінної на нього відповіді з тієї причини, що життя це не той процес, який розпочала вона. Її життя почалося не з її волі й цілепокладання. Тому було б некоректно запитувати людину: «який твій сенс життя?». Можна запитати: «навіщо ти купив ту чи іншу річ?», Але не можна запитати: «заради чого ти народився?». Адже така постановка питання перетворює життя в інструмент для чого-небудь іншого. Інструментарне розуміння сенсу життя не вирішує питання за суттю, а лише прирікає його на нескінченне запитування про сенс наступної мети.

Бажання запровадити якийсь ось-сенс життя, приземлити його до конкретного процесу також вразливе. Життя як поняття, акт, процес, стан – абсолютно невловиме як певна категорія. Хто кине в істину словом, обов'язково промахнеться, – писав Ніцше. Тому за всієї інтуїтивної правильності відповіді: «сенс життя в самому житті», – ми навряд чи можемо погодитися, про що, власне, тут йде мова.

Те ж зараховуємо і до поширеної формули «сенс життя в щасті». Тут зручніше слідувати шляхом буддійської мудрості. Людина народжується в світ з інстинктивною метою – бути щасливою, перебувати в задоволенні. На пошук цієї радості вона входить у життя, вона інтуїтивно знає, що блаженство є, але що є позитивне блаженство, вона не знає. Все, що соціум називає радістю і задоволенням, виявляється тільки афектом припинення страждань. Втамування голоду породжує задоволення від їжі, але сама по собі їжа не є джерело радості, оскільки без якогось відчуття голоду поїдання не приносить задоволення. Також і радість від комфорту є тільки угамуванням страждань від попереднього дискомфорту, бо сам по собі комфорт перестає бути значущим і навіть помітним фактором. Будь-яка насолода припиняє існування як тільки зникає зміна станів комфорт-дискомфорт. Таким чином, радість не впливає з припинення страждань, оскільки і те, що ми називаємо джерелом щастя, за суттю своєю дуже тісно пов'язане зі стражданням. У категорію «щастя» імпліцитно вкладено бажання. Воно робить предмети такими, що приносять радість. Бажання ж настільки пов'язані зі стражданням, що припинити їх можна тільки знищенням всіх бажань як причини страждань. Тут логічне і (в окремих релігійно-філософських системах) онтологічне коло.

Однак якщо ми приймаємо допущення, що існує дещо, що вище еволюційно обмеженої потребу поширення генів, то це істинне благо повинно бути благом у самому собі, а не щодо незадоволеності. Але це вже більше релігійних релігійних передумов, ніж філософських висновків. Для просування в дослідженні питання про сенс життя тут досить вказати, що задоволення і незадоволення є елементами когнітивної і рефлексивної карти в системі виживання, а не сенс життя.

Ухвалення задоволення як сенсу життя також проблематичне. Протиріччя задоволень між собою породжують невдоволення. З філософської точки зору, «прийняття принципу задоволення привело б в етичному плані до вирівнювання всіх потенційних людських цілей. І стало б неможливим відрізнити одну дію від іншої, оскільки всі вони переслідували б одну і ту ж мету» [9, с. 115].

У 1930 р австрійський математик Курт Гьодель математично довів дві знамениті теореми про неповноту формальних систем. Будь-яка система може бути доведена лише системою вищого від неї порядку. Таким чином, пізнати сенс будь-якої системи можна тільки вийшовши поза межі цієї системи. Зсередини годинникового механізму не можна витягти сенс обертання стрілок на циферблаті. Отже, пошук сенсу життя ні індуктивно, ні дедуктивно не виводиться.

Однак питання про сенс життя є ефективним методом аналізу світогляду, тому що в його формі запиту про логіку досягнення кінцевого, людського або божественного цілепокладання присутній куди більший потенціал, ніж формальна відповідь: «сенс життя в тому-то і тому-то»: «Питання про духовно-моральні засади особистісного та соціального буття є питанням про початкову, найбільш глибоку онтологічну визначеність людського існування і тому про те тотожно-єдине, безумовно обов'язкове для кожної людини, до чого духовно свободна особистість не має права не прагнути» [1, с. 8]. Яка би не була відповідь, вона за необхідністю зачіпає найбільш фундаментальні положення світогляду.

Традиційна постановка питання про сенс актуалізує приховані й явні метафізичні установки світогляду. При зондуванні цим питанням світоглядної структури виявляється наступне: як для релігійних, так і матеріалістичних положень картини світу бракує простору сенсу. Абсолютна свобода Ж.П.Сартра може бути постульована, але не може бути осмислена. У світі, який описував Сартр, його вільне «проекування себе» в результаті не знаходить принципової відмінності від будь-якої з інших дій світу волюнтаристських смислів. Людина, що бунтує, в абсурдному світі А.Камю також не може мати цінності вищої або нижчої того, хто не бунтує, або будь-якої іншої людини. Радикальний атеїзм позбавляє смислу простір своїх тез і умову можливості пріоритету тези про атеїзм, свободу чи абсурдність над будь-яким іншим.

Релігійна філософема синергійного со-творіння себе в Бозі (С.С.Хоружий, Х.У.Бальтазар, К.Раннер, К.Барт та ін.), долає цей бар'єр, залишається, попри те, в старому полі пошуку задоволень (Царства Божого) або пізнання Бога як форми задоволення природної потреби.

З точки зору М.Гайдегера, людина як провіт сенсу вкинута в світ, в якому немає простору для сенсу. Вона повинна облаштувати його.

Безглуздість людського буття болюча не як відсутність мети, а як мета, що не досягнута або недосяжна. Інтуїція якогось сенсу життя, внутрішня її вимога стикається з очевидністю її безглуздості.

Допускається питання: звідки загалом у людині ця нав'язлива ідея? На кожному кроці природа говорила людині, що її життя – тлінність. Всі форми життя існують, знищуючи один одного. Кожна тварина, народжуючись у болі, живе за рахунок болю інших і помирає в стражданнях. Еволюційний харчовий ланцюжок найменше репрезентує собою відсилання до вищого сенсу. Це, звісно, можна назвати своєрідною гармонією, але простір Сенсу звідси не впливає. Як писав про це Марк Твен в виданих посмертно «Роздумах про релігію»: «Можна тільки дивуватися всеосяжній і всепроникливій злобі, яка терпляче зійшла до того, щоб винайти найскладніші тортури для найбільш жалюгідних і крихітних із незліченних істот, що населили землю. Павук був влаштований так, що б він не став їсти траву, а змушений був ловити мух та інших подібних йому створінь і прирікати їх на повільну, болісну смерть, не усвідомлюючи, що скоро прийде і його черга. Оса була влаштована так, що вона теж відмовлялася від трави і жалила павука, не даруючи йому при цьому швидкої і милосердної смерті, а тільки паралізуючи його, щоб потім засунути в осине гніздо, де йому належить ще довго страждати, поки осиний молодняк буде, не поспішаючи, об'їдати йому ноги. У свою чергу був забезпечений і вбивця для осі, і так далі через все коло створінь, що живуть на землі. Серед них немає жодного, яке не було б призначене і пристосоване для того, щоб нести страждання і смерть якійсь іншій істоті та в свою чергу приймати страждання і смерть від якогось іншого співбрата-вбивці» [7, с. 30].

Розгубленість із визначенням натурального сенсу життя призводить до свідомого або несвідомого моделювання сенсу. Такий вигаданий сенс завжди буде незручний для суб'єкта. У цій ситуації людина змушена підміняти сенс життя її завданнями і тимчасовими цілями. І, прагнучи до тимчасової мети, в той же час побоюватися порожнечі, яка послідує за її досягненням, що змушує завчасно планувати наступну мету. І, таким чином, сенс життя залишається сприйнятим тільки як нереалізована умоглядна ідея.

Досить відкрито це висловив в одному з інтерв'ю найвідоміший екзистенціальний

психотерапевт у світі Ірвін Ялом: «Ми всі – істоти, які шукають сенс життя, і всі ми відчуваємо занепокоєння через те, що нас поодиноці закинули в цей безглуздий Всесвіт. Щоб уникнути нігілізму, ми повинні поставити перед собою подвійне завдання. По-перше, винайти проект сенсу життя, досить переконливий для підтримки життя. Наступний крок – забути про факт винаходу і переконати самих себе в тому, що ми просто відкрили сенс життя, тобто у нього незалежне походження» [6]. Тут, як це часто буває в схожих випадках, автору знадобилося розгорнути хронологію «раціоналізація – ідея – мотивація» (задумався, придумав, прагнеш) так, щоб раціоналізація не породжувала мотиваційну ідею, а слідувала за нею. Для цього довелося порушити всі мислимі правила, ввівши: «забути про факт винаходу і переконати самих себе в тому ...». Це тупик тому, що це неможливо.

Тут випущена з аналізу сама потреба в сенсі як частина даних, які ми повинні також включити в картину світобудови. Але для І.Ялома, як і для багатьох інших матеріалістів, «картина світобудови» є таким же умовним мовним конструктом, як і «сенс життя». Тому їх можна «винайти» і «переконати себе» на рівні психології в тому, що вони існують онтологічно. Світоглядні окуляри «психологія» перетворює на елемент психології, так само як і для філософа все ризикує перетворитися в філософську категорію (наприклад, як Бог у Б.Спінози, І.Канта і Г.Гегеля).

Запитування про сенс життя не має дискурсивної відповіді, оскільки той, хто запитує, потребує не інформації, а світоглядної оптики, тобто він не не знає, а не сприймає. Тому це питання потребує не відповіді, а гегелівського зняття, в якому б поєднувалися як заперечення сенсу, так і його ствердження.

Інтенсивність запитування характеризує людину з «діркою розміром з Бога» (Ж.П.Сартр), з якою ніхто не дасть якісної словесної відповіді. Релігія виробляє це зняття через додавання Спостерігача і практики поєднання з Ним. І таким чином, постулює сенс життя в тому, щоб навчитися жити тією якістю життя, яка може тривати вічно.

Отже, при введенні цього питання в світоглядний діалог співрозмовники можуть обійтися без аподиктичності своїх суджень про сенс. Але в будь-якому випадку, він дасть значний поступ у виявленні тих свідомих і несвідомих положень світогляду, які в іншому випадку залишилися б без врахування. Навіть найбільш поверхневі відповіді, як, наприклад, «сенс життя в дітях», «... в щасті» тощо, могли б слугувати відправною точкою глибокого дослідження власного і чужого світоглядів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бижанов А.Х., Нысанбаев А.Н. Духовно-нравственные основы личностного самосознания // Вопросы философии. – 2018. – № 7. – С. 5-16.
2. Вайзер Г.А. Смысл жизни и «двойной кризис» в жизни человека // Психологический журнал. – 1998. – № 19. – № 5. – С. 3-14.
3. Камю А. Бунтующий человек. – М.: АСТ, 2014. – 512 с.
4. Кудрявцев Ю.Г. Три круга Достоевского. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1991. – 400 с.
5. Маслихин А.В. Смысл жизни человека. / Вестник Марийского государственного университета. – 2012. – № 8. – С. 79-82.
6. Скарлош С. Как научиться любить. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://expert.ru/russian_reporter/2012/45/kak-nauchitsya-lyubit/
7. Твен М. Размышления о религии. / Пер. И. Гуровой. – М.: Изд. политической литературы, 1964. – 48 с.
8. Толстой Л.Н. Исповедь. О жизни. – М.: АСТ, 2014. – 288 с.
9. Франкл В. Логотерапия и экзистенциальный анализ. Статьи и лекции. – М.: Альпина нон-фикшн, 2018. – 352 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 372 с.
11. Юнг К.Г. Архетип и символ / Пер. В. Биbihин, В. Бакусев, А. Руткевич. – М.: Канон+, РООИ, 2016. – 336 с.